

УДК 81!42:82-34.09(=112.2)

Сивик О.А.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

МОРФОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЦИКЛІЧНОЇ МОДЕЛІ ЧАСУ В НІМЕЦЬКІЙ РОМАНТИЧНІЙ КАЗЦІ

Анотація. У статті досліджуються морфологічні характеристики циклічної моделі часу в німецькій романтичній казці. Звернено увагу на особливості німецької літературної казки доби романтизму. Помічено, що завдяки творчій діяльності німецьких письменників були відкриті нові жанри: казка-повість, новелістична казка, де розкривається майстерність аналізу таємниць людської душі, детально характеризується діалектика добра і зла, створюється унікальна мережа час-просторових зв'язків, за допомогою яких виявляється часопростір романтичної казки. Висвітлене комплексне дослідження мовного вираження особливостей жанру в аспекті граматики тексту, стилістичної граматики та стилістики тексту, що дозволяє розглянути саме концепт «часу» в аспекті нової парадигми. Охарактеризовані концептуальні складові часу: дроблення добового часу, фіксування циклічної моделі часу в календарі казки та повторюваність дії.

Ключові слова: казка, модель, циклічність, доба, час.

Syvyk Oksana

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE CYCLE MODEL OF TIME IN GERMAN ROMANTIC CARTON

Summary. In article are investigated the morphological characteristics of cyclic model of time in the German romantic fairy tale. The attention to features of the German literary fairy tale of on era of romanticism is paid. It is noticed that thanks to creative activity of the German writers new genres were open: the fairy tale story, the novelistic fairy tale story where skill of the analysis of secrets of human soul reveals, is in details developed dialectics of the good and evil, the unique network time – spatial communications by means of which there is a chronotope of the romantic fairy tale is created. Complex research of language expression of features of a genre in aspect of grammar of the text, stylistic grammar and stylistics of the text is it allows to consider a concept «time», in aspect of a new paradigm. Conceptual components of time are characterized: crushing of daily time, the rec-orded cyclic model of time in a calendar of the fairy tale and repeatability of action. Features of language registration of romantic time are studied and opened. Are defined participation of roman-tic time as fragment of a language picture of the world in registration of stylistic and genre charac-teristics of texts. For modern science the appeal to research of folklore in a new foreshortening – within cognitive linguistics is characteristic. Interest of linguists, culturologists, psychologists in a mental aspect of activity of the person puts in the forefront concept of conceptualization of the world, gives an idea of features of a picture of the world of these people. Beliefs, caremonies and traditions are the cornerstone of many fairy tales, they furnish the clue to understanding of mentality of these people, is expressed in language by means of various concepts. Concept «time» according to many researchers are fixed assets of an embodiment of a language picture of the world in the written text, including folklore work.

Keywords: romantic fairy tale, model, cycle, day, time.

Постановка проблеми. В українському літературознавстві спостеріга-ється постійний інтерес до німецькомовної літератури. Зацікавлення лінгвістів, культурологів, психологів до ментальної сторони діяльності людини висуває на перший план поняття концептуалізації світу, що дає уявлення про особливості картини світу даного народу, тому що в основі багатьох казок лежать вірування, обряди і традиції народу. Їх опис легко поєднується з народною фантазією, яка намагається зобразити бажані ситуації, в які так просто потрапляють казкові герої, досягаючи поставлених цілей за допомогою магічних елементів. Адже у казці створюється яскравий, широкий, багатогранний образ світу, адже вона зберегла самотність і унікальність народної думки і фантазії.

Будучи фрагментом світобудови, час пов'язаний з такими категоріями, як одно спрямованість, процесуальність, рух, які визначають основні характеристики часу: лінійність і циклічність. Сприйняття часу виявляє свої відмінності у різних народів. Наприклад, розподіл доби не збігається в українській, французькій і німецькій мовах, що знаходить своє відображення в мовних картинах світу.

Казковий час, що є одним з видів художнього часу, являє собою співвіднесеність подій і може бути розглянутим з позицій двох моделей: лінійної та циклічної, що зустрічаються саме в романтичній казці. Однак в німецькій романтичній літературній казці циклічна модель часу переважає над лінійною моделлю. Час в романтичній казці досліджується як сукупність концептуальних складових, що знаходять вербальне втілення за допомогою засобів лексичного та граматичного рівнів мови і показують статичну і динаміку тимчасових відносин в казці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню основних положень теорії жанрів художньої літератури та фольклорних текстів присвячено літературознавчі розвідки М. Бахтіна, Ю. Лотмана, В. Топорова, В. Жирмунського, А. Карельського, В. Проппа, А. Афанасьєва, Д. Лихачьова, Є. Мелетинського, Л. Овчинникової, Ю. Соколової, Л. Брауде, Ш. Нойхауса, Л. Реріха, К. Пёге-Адлера, Ф. Карлінгера, М. Майера, Й. Тісмара, А. Жолл, М. Люті. Праці, присвячені мовним аспектам їх оформлення, а також роботи з когнітивної лінгвістики належать Е. Кубряковій, Г. Колпанському, В. Сергєєву, В. Карасику, Л. Ноздріну.

Мета статті. Головна мета дослідження полягає в необхідності комплексного аналізу моделі часу як основної складової німецької романтичної казки.

Виклад основного матеріалу. У німецьких літературних казках початку XIX ст. простежуються основні принципи романтичного світосприйняття: поряд з ліризмом, історизмом, народністю і містицизмом, спостерігається інтенсивне сприйняття природи, мотиву ночі, фрагментарності, двовірності, передчуття, а також розширення географічних рамок художнього простору, маніпуляція тимчасовим потоком, що знаходять мовне втілення за допомогою різних граматично-лексичних засобів і впливають на формування романтичного часу і романтичного простору.

Дроблення добового часу. Як показує аналіз тексту, в романтичній казці часто вживаються іменники в однині, за допомогою яких створюється модель повторюваної циклічної дії. Іменники можуть безпосередньо містити одиниці часу в своїй назві (der Morgen, der Tag, der Abend; година, день, ніч і т. д.), передаючи точну інформацію про час і розділяючи добу на певні інтервали, або давати приблизні вказівки на час здійснення подій.

Так, у казці «Der blonde Eckbert» Л. Тік використовує іменники, що розділяють добу на інтервали: «Eckbert schlug ihm vor, bei ihm zu bleiben, **die halbe Nacht** unter traulichen Geschichten hinzubringen, und dann in einem Gemache des Hauses **bis am Morgen** zu schlafen» [11, с. 10]; «Ich erwachte, ah **mir der Tag** ins Gesicht» [11, с. 13]. При цьому одиниці добового часу Morgen, Tag, Nacht (ранок, день, ніч) параметризують циклічну модель художнього часу в казці, яка збігається з реальним часом. Приблизну вказівку на час вчинення дії передають іменники, які не є одиницями часу, але пов'язані з ними, наприклад, слово Mond (місяць): «**Der Mond** sah abwechselnd durch die vorüberflatternden Wolken» [11, с. 10].

А. фон Шамиссо вживає в своїй казці вже похідний іменник: «Ich trat aus dem Schatten der Hauser an **das Mondeslicht** hervor» [5, с. 165]. Варто зауважити, що іменник Mondeslicht (Mond + es + Licht) утворений за допомогою двох основ, однією з яких є слово Mond, яке передає нічний час доби.

У казках Л. Тіка і В. Гауфа також знаходимо приклади похідних слів: «**Der Sonnenschein** breitete sich munter über die Felder aus» [11, с. 10]; «Als die Sonne zu sinken begann und **der Abendwind** über die Sandebene hinstrich, brachen sie auf und zogen weiter» [6, с. 58]. Прикметників часто супроводжує іменник, що є одиницею часу і, отже, багатий темпоральними характеристиками: «Am **frühen** Morgen, wenn Klara das Frühstück bereiten half, stand er bei ihr» [7, с. 58]; «Schon am **frühen** Morgen suchte er [Anselmus] seine Bleistifte» [8, с. 235].

Зрозуміло, що описи дня і ночі можуть збігатися в німецьких і українських традиціях. Можливо, це пов'язано зі сприйняттям циклічного руху часу (зміни дня і ночі, наявності сонячного світла). День буває hell (ясним), а вечір, ніч dunkel, finster (темний, похмурий) «Der Abend sei so **dunkel**» [11, с. 63].

У багатьох романтичних казках саме прикметники вказують на приблизний час доби, відбувалася дія вранці, чи в першій половині дня, або ж вона відбувалася ввечері, у другій полови-

ні дня. У казці А. фон Шамиссо «Peter Schlemihls wundersame Geschichte» знаходимо вказівку на вечірній час доби: «**Spät** erschien sie» [5, с. 175]. А у казці К. Брентано «Das Märchen von dem Myrtenfräulein» переважають слова, що характеризують вечірній час доби: «So betete sie einst **abends** von ganzer Seele» [4, с. 315].

Фіксування циклічної моделі часу в календарі казки. У казках Л. Тіка і Е.Т.А. Гофмана простежується наступна особливість: фіксування художнього часу в казковому календарі. Як показує аналіз романтичних казок, на граматичному рівні основними мовними засобами для вербального втілення у фіксуванні часу в календарі казки є іменники, тому що вони або володіють темпоральним значенням, або вказують на пору року або на місяць вчинення дії, а також порядкові числівники (на пізньому етапі розвитку романтизму).

На лексичному рівні одиницями фіксації часу є також іменники, у багатьох випадках складні іменники, що вказують на певне свято. У казці Л. Тіка «Der Runenberg» художній час умовно можна розділити на два періоди: юнацтво головного героя Крістіана, пору його мандрів по горах, і зрілість, коли відбувається його одруження на Елізабет. Щасливий час сімейного життя був зафіксований в календарі казки: «Das Dorf feierte an diesem Tage **das Erntefest** und alle Menschen waren fröhlich gestimmt, die jungen Burschen richteten **auf dem Platze im Dorfe** alles zu ihrer herbstlichen Festlichkeit ein» [11, с. 70].

Дія, зафіксована в календарі казки, відбувається в селі, назва якої читачеві залишається невідомою. Однак письменник повідомляє детальну інформацію про час дії за допомогою складного іменника (das Erntefest) і прикметника (herbstlichen), коли святкується осіннє свято збору врожаю. Таким чином, часом вчинення дії стає осінь. Час закінчення щасливого сімейного життя головного героя Крістіана відзначено в казковому календарі знову святом збору врожаю, втіленому в мові складним іменником Erntefest: «**Das Erntefest** sollte wieder gefeiert werden» [11, с. 77].

Слід зазначити, що на пізньому етапі розвитку романтизму відлік і закінчення часових відрізків життя казкових персонажів втілені в мові за допомогою складних іменників, що вказують на певні свята. Тимчасові параметри набувають при цьому характер конкретності і точності завдяки вживанню поряд з іменниками числівників.

Так, в казці «Der goldene Torf» письменник, звертаючись до читача в ліричному відступі, так описує ніч чаклунства, як би вона збіглася з давнім святом осіннього сонцестояння: «Ich wollte, dass du, gtinstiger Leser! **Am dreiundzwanzigsten September auf der Reise nach Dresden** begriffen gewesen wärest; vergebens suchte man, als **der späte Abend hereinbrach**, dich auf der letzten Station aufzuhalten; der freundliche Wirt stelle dir vor, es stürme und regne doch gar zu sehr, und überhaupt sei es auch nicht geheuer, in der Äquinoktialnacht so ins Dunkle hereinzufahren» [8, с. 271–272].

Е.Т.А. Гофман вказує у своїх казках точну дату: певний день, конкретний осінній місяць (am dreiundzwanzigsten September). Автор казки привносить на її сторінки елемент точності, що, на наш погляд, показує його прагнення створити ілюзію правдоподібності описуваних подій.

З іншого боку, вживання іменників (September, Äquinoktialnacht), кількісних числівників (am dreiundzwanzigsten), вказівку і повтор язичницького свята (Äquinoktialnacht) яскраво ілюструє особливості вираження часових параметрів в літературній казці, наділеної елементами художнього твору. Релігійне свято стає маркером початку художнього часу в цій казці, що відображає перебіг часу в реальному світі, і початком дії чарівництва: головний герой зіткнувся зі старою чаклункою і був проклятий нею.

У цій казці також зустрічається позначення іншого свята – Äquinoktium (рівнодення). Письменник супроводжує цей момент проходження центру Сонця в його видимому русі по небесній сфері через точки перетину екліптики з екватором негативною характеристикою: «Es stürme und regne doch gar zu sehr, und überhaupt sei es auch nicht geheuer, in der Äquinoktialnacht so ins Dunkle hineinzufahren» [8, с. 272].

Якщо повернутися до композиційної побудови казки, яка всі події дійсності вкладає в умовні рамки між двома святами, можна припустити, що автор вибрав конкретну вказівку часу з використанням іменників, які точно фіксують день, місяць, в поєднанні з числовими величинами. Тоді до дій, які мають місце в уявному світі, надається відносний опис часу їх скоєння, часто передаються складними іменниками, одним з компонентів яких при додаванні основ є Zeit.

Необхідно зауважити, що в багатьох творах німецьких романтиків числівники виконують кілька функцій: вони передають конкретну числову інформацію і служать засобом створення ілюзії точності і достовірності викладених в казці подій, а також реалізують складну казкову символіку, надаючи читачеві можливість розшифрувати числовий код, який впливає на подальший хід сюжету.

Повторюваність дії. В ході аналізу романтичних казок вдалося виявити, що хрононіми, виражені за допомогою іменників у множині або повтор іменників в однині, констатують повторюваний характер дії: «Von Zeit zu Zeit tönte das Flüstern der Bäume durch die heitre Stille» [11, с. 12].

Слід зауважити, що на пізньому етапі розвитку романтизму для створення циклічної моделі руху вживаються іменники в поєднанні з числівником, який повідомляє точну характеристику: «An solchen Abenden war die Mutter sehr traurig, und kaum schlug die Uhr neun, so sprach sie: Noch immer mussten wir uns, wenn auf den Schlag neun Uhr sich jener Unbekannte im Hause hören ließ, schnell entfernen» [7, с. 40]. Здавалося, дана дія в казці «Der Sandmann» відбувалася завжди і носила постійний характер, проте в описуваному епізоді автор двічі використовує

вказівку часу – neun Uhr (дев'ять годин). На наш погляд, повтор граматичних засобів загострює увагу читача, інтригує його. Передбачається, що прислівники в романтичній казці також передають повторюваний характер дії: häufig, stets, oft, zweimal, наприклад: «Niemand kam so häufig auf die Burg als Philipp Walther» [7, с. 11].

Необхідно зауважити, що для творів Е.Т.А. Гофмана характерним є також використання прислівників, утворених від іменників (Tag – täglich, Stunde – stündlich): «täglich und stündlich gedenke ich Eurer aller» [7, с. 38]; «Olimpia saß wie gewöhnlich vor dem kleinen Tisch» [7, с. 65].

У підрядних реченнях часу, що вводяться сполучником **wenn** вказується повторюваний характер описуваних дій, ніяких відступів від правил вживання тимчасових форм не виявлено: «Wenn er sang, blahte er sich stolz auf» [7, с. 16]; «Nun ging der Student Anselmus jeden Abend, wenn die Sonne nur noch in die Spitzen der Bäume ihr funkelndes Gold streute» [8, с. 246]; «Nur wenn Nathanael endlich aufstand und ihr die Hand, auch wohl den Mund küsste, sagte sie» [7, с. 72].

Висновки і пропозиції. Як показує проведений аналіз, при створенні концептуальної системи часу в літературних романтичних казках німецьких письменників використовуються різні граматичні засоби. Деякі з них допомагають втілити в мові риси, характерні саме для німецької мовної картини світу (прагнення до точності і достовірності викладу подій), інші служать засобом зображення універсальних концептуальних складових (втілення циклічної і лінійної моделей часу, створення стилістичних ефектів, наприклад, експресивності плину часу, динаміки плину часу, особливостей передачі віку героїв казок). За допомогою граматичних засобів знаходять мовне вираження жанрові особливості німецьких романтичних літературних казок (закон триєдності, мотив ночі, єднання з природою, зіткнення світів). Можна констатувати, що серед граматичних засобів, що беруть участь у втіленні концепту «романтичний час», найбільш часто використовуються іменники, числівники, прислівники і прислівники.

Отримані результати проведеного аналізу літературних казок констатують зміну і ускладнення тимчасового малюнка. Літературні казки, створені на ранньому етапі розвитку романтизму, відрізнялися невизначеністю часових параметрів. Складний тимчасовий малюнок з'явився в казках на пізньому етапі розвитку романтизму. Тимчасові параметри стали передавати точні конкретні дати здійснення подій і включати в себе точні числові дані, втілені на мовному рівні за допомогою складних іменників і числівників, що яскраво свідчать про перехід чарівної казки в новелістичну.

Список літератури:

1. Аюпова С.Б. Категории пространства и времени в языковой художественной картине мира. Русская словесность. Москва, 2010. 272 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2001. 1440 с.
3. Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. Москва, 1969. 184 с.
4. Brentano C. Das Märchen von Schnurlieschen. Leipzig, 1968. 364 s.
5. Chamisso. Chamisso's Werke. Weimar, 1974. 302 s.
6. Hauff W. Die Geschichte von dem Kleinen Muck und andere Märchen. Москва, 2002. 320 с.
7. Hoffmann E. T. A. Auswahl. Ritter Glück. Москва, 1984. 550 s.
8. Hoffmann E.T.A. Fantasie Stücke in Callots Manier. Berlin, 1976. 552 s.
9. Lor D. Stilanalyse als Interpretation. München, 2000. 324 s.

10. Mayer M., Tismar J. Kunstmärchen. Stuttgart, 2003. 164 s.
11. Tieck L. Die Elfen. Leipzig, 1963. 185 s.
12. Tieck L. Der Runenberg. Leipzig, 1963. 185 s.
13. Tieck L. Liebeszauber. Leipzig, 1968. 185 s.

References:

1. Ayupova S.B. (2010). Kategorii prostranstva i vremeni v yazykovoy khudozhestvenno kartine mira [Categories of space and time in a world picture language artly]. Russkaya slovesnost [Russian literature]. Moskva, 2010. 272 s.
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Big explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv, 2001. 1440 s.
3. Gulyga E.V., Shendel's E.I. Grammatiko-leksicheskie polya v sovremennom nemetskom yazyke [Grammar-lexical fields in modern German language]. Moskva, 1969. 184 s.
4. Brentano C. Das Märchen von Schnürlieschen [The fairy tale of a little string husks]. Leipzig, 1968. 364 s.
5. Chamisso. Chamissos Werke [Chamissos works]. Weimar, 1974. 302 s.
6. Hauff W. Die Geschichte von dem Kleinen Muck und andere Märchen [The story of a Little Muck]. Moskva, 2002. 320 s.
7. Hoffmann E. T. A. Auswahl. Ritter Glück [Choise. Cavalier Kluck]. Moskva, 1984. 550 s.
8. Hoffmann E.T.A. Fantasiestücke in Callots Manier [Fantastic pieces in Callot's manner]. Berlin, 1976. 552 s.
9. Lor D. Stilanalyse als Interpretation [Style analysis as interpretation]. München, 2000. 324 s.
10. Mayer M., Tismar J. Kunstmärchen [Art fairy tales]. Stuttgart, 2003. 164 s.
11. Tieck L. Die Elfen [Elves]. Leipzig, 1963. 185 s.
12. Tieck L. Der Runenberg [The Runenberg]. Leipzig, 1963. 185 s.
13. Tieck L. Liebeszauber [Love magic]. Leipzig, 1968. 185 s.